

cumstantiam. Deinde inductione ostenditur, quia de nulla circumstantia prava in particulari id potest cum probabilitate affirmari, ut facile posset per singulas discurrere ostendi. Sed quia de cæteris res est clara, id solum probatur de circumstantia personæ operantis, et de fine: nam si aliqua mala circumstantia esset necessaria, maxime altera ex his, nam de aliis nulla ratio dubitandi occurrit. De persona ergo operante patet; quia si ex parte illius daretur mala circumstantia, maxime quia est infidelis, et infidelitas est magna deformitas: at hæc conditio personæ operantis non est necessaria circumstantia operationis ejus, sed tantum concomitanter se habet, quia licet sit infidelis, non operatur ut infidelis, neque ex aliquo errore, sed ut naturali ratione utens. Sicut de peccatore fidei dicendum etiam est, licet malitiam habitualis peccati habeat, illam non esse circumstantiam boni actus, quia nullo modo in illum influat. Ex hoc ergo capite non datur necessario mala circumstantia.

14. *Neque necessario vitatur ex fine.* — Et hinc facile etiam probatur altera pars de fine, quia licet aliquis sit infidelis, non necessario refert actum ad finem infidelitatis, ut recte dixit D. Thomas supra, sumens argumentum a contrario. Nam fidelis non necessario refert omnem actum suum ad finem fidei: ergo neque infidelis ad finem infidelitatis. Et declaratur amplius: nam licet infidelis sit idololatra, fieri potest ut nullum habuerit actum universalem, quo retulerit omnia in idolum, nam licet actus liber est, et nihil est quod necessitet gentilem ad habendum illum. Quin etiam fieri potest ut non diligat idolum super omnia, sed modo imperfecto et humano, vel tantum ex aliquo timore illum colat, vel etiam fieri potest ut sit in alio peccato mortali, quo aliquam creaturam diligat plus quam verum Deum, et plus quam idolum: ergo tunc non referet omnia sua opera in idolum, nec etiam referet in objectum talis peccati, quia non formaliter illud diligit super omnia, sed tantum imputative, neque habuit unquam formalem actum, quo omnia sua opera in illud retulerit. Sicut fidelis peccator, licet conversus sit ad creaturam, non tamen omnia propter illam operatur, neque talem relationem unquam habuit, et ideo operari potest sine formali vel virtuali relatione ad objectum sui peccati: idem ergo est de infideli, in quo talis relatio non præcessit. Verumtamen etiamsi præcesserit, non satis est, quia præcedens relatio universalis in aliquem finem non dat

cumstantiam sequenti operi, nisi influat in illud per moralem aliquam connexionem cum illo, ita ut actio præsens pendeat aliquo modo ex fine præcedentis relationis; nam si non pendet ab illo fine, ergo ille finis non est causa ejus: ergo non est finis: ergo non est circumstantia: ergo non dat malitiam præsentis actui, quantumvis finis ipse in se malus sit, quia in actum non influat. Necessaria est ergo connexio per virtutem aliquam relictam in aliqua intermedia motione, ut ex 1. 2 suppono, et in 3 tom. 3 p., disp. 13, sect. 3, id breviter attingi. In præsentem autem, licet talis relatio universalis præcesserit, fieri potest ut nulla ejus memoria postea occurrat, nec maneat aliquis effectus ejus, in cuius virtute, vel ex cuius motione fiat; ergo fieri potest actus, cujus ille malus finis circumstantia non sit. Sicut justus, qui prius retulit omnia opera sua in Deum, cum postea venialiter peccat, nullo modo ex vi prioris intentionis operatur; ergo non repugnat infidelem habere actum bonum, cui circumstantiam pravam positive (ut sic dicam) non adjungat.

15. *Prosecutio instituti superioris.* — Quod vero possit etiam talis actus fieri sine omissione circumstantiæ alicujus bonæ, et ad absolutam honestatem actus necessariæ, probatur, quia si actus sit ex objecto bonus, potest etiam propter honestatem ejusdem objecti fieri; ergo si non referatur ad extrinsecum finem pravum, eo ipso habet intrinsecum finem bonum et honestum: ergo ex parte finis non caret aliqua honesta et debita circumstantia; sed ex aliis circumstantiis nulla fingi potest necessaria ad honestatem actus, et quæ illi necessario desit: ergo nulla est ratio cogitandi talem malitiam in tali actu ex defectu honestæ circumstantiæ necessariæ. Prima pars antecedentis per se manifesta est, quia honestas objecti est bonitas sufficiens ad movendam voluntatem. Unde si actus consideretur, ut per naturalem rationem fieri potest, poterit etiam voluntas libera propter illam moveri ad operandum, et tunc objectum illud dicitur finis intrinsecus operis, quia per se movet ad sui amorem, et non ex ordinatione ad alium finem, et ita formaliter propter se diligitur, et non propter aliud. Prima vero consequentia, in qua sola est difficultas, probatur, quia species actus, quæ sumitur ex objecto honesto, seu fine intrinseco, quatenus honestus est, species est honesta, et veræ virtutis moralis, ut ex 1. 2 suppono, et sumitur ex Aristotele, lib. 2 Ethic., cap. 4; et aliunde nullum est præcep-

tum referendi omnè tale bonum in alium finem meliorem, seu altiorem, etiam ultimum, quia nulla ratione vel testimonio ostendi potest tale præceptum: quia relatio formalis seu actualis necessaria non est, ut Gregorius fatetur: nec de virtuali datum est præceptum, præter præceptum diligendi Deum super omnia, quod non obligat pro semper, et ideo priusquam per proprium actum impleatur, potest aliud opus fieri, quod ex objecto bonum sit, et neque illi amoris sit contrarium, nec per illum referatur, quia non præcessit; vel certe, licet præcesserit, et per illum actum fuerit impletum naturale præceptum, potest nihilominus talis actus postea non influere in bonum opus subsequens, et ita nihil ad bonitatem ejus conferre. Confirmatur etiam ab inconvenienti, quia alias etiam fideles et justi frequenter peccarent ex defectu talis relationis, quod est absurdum, et sine majori probatione non est admittendum: et ex responsione ad argumenta Gregorii hoc magis constabit. Igitur ex parte finis non caret talis actus aliqua circumstantia necessaria ad absolutam bonitatem moralem. De aliis vero circumstantiis res est clara, et non indiget probatione, quia nec Gregorius, nec aliquis catholicus de illis dubitat; contra hæreticos vero dicentes deesse circumstantiam necessariam integritatis naturæ, jam satis dictum est, nam est mere commentum sine fundamento.

16. *Ad primum testimonium adductum numero secundo ex Rom. 14.* — *Rejicitur expositio.* — Superest ut argumentis aliarum opinionum respondeamus; et in priori proponebantur imprimis verba Pauli: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Circa quæ (omitto sensum Augustini, nam de illius sententia in sequenti capite dicam) duo explicanda sunt; unum est, quid ibi significet *fides*; aliud est, quid sit *non esse aliquid ex fide*. De utraque enim parte duæ sunt expositiones. Prior intelligit vocem *fides*, de propria fide, seu credulitate; negationem autem intelligit, non mere negative, sed contrarie, id est, quod repugnat fidei, vel quod ex infidelitate nascitur, peccatum est. Quem sensum videtur ibi probare Hieronymus, et D. Thomas non improbat. Et in eo testimonio illud nihil obstat nostræ sententiæ; quia infidelis, etiamsi negative non operetur ex fide Christiana, potest non operari contra fidem, ut quando dat elemosynam. Expositio tamen non quadrat intentioni Pauli, ut statim dicam. Et assertio ipsa limitatione indiget: quia aliquid potest

fieri in se quidem fidei contrarium, quod, si ignoranter fiat, peccatum non sit; ut, si infidelis invincibiliter putet usuram vel fornicationem non esse malam, et putet sine peccato fieri posse, aliquid quidem agere contra documenta seu præcepta fidei, et tamen non peccabit. Oportet ergo intelligi, vel quia opus a fide dissonans in se peccatum est, sive imputetur operanti, sive propter ignorantiam non imputetur: vel quia sermo est de opere repugnante fidei ipsius operantis, et cognoscentis per fidem opus esse contrarium divinis mandatis. At vero, Cajetanus ibi intelligens locum Pauli negative ut sonat, et de propria fide, restringit sermonem ad opera fidelium, et quæ debent per fidem regulari, quia materia subjecta talis erat: et sic etiam sententia est vera, quia opera, quæ ex fide pendent, ex illa regulari debent; quia si non ita fiant, non possunt recte fieri; tamen non est ad mentem Pauli, ut constabit.

17. *Vera expositio.* — *Fides est conscientiae dictamen.* — Alia ergo et vera expositio est, ut fides ibi non credulitatem tantum, sed dictamen conscientiae significet. Hanc enim esse Pauli mentem ex discursu capituli facile intelliget, qui illud attentè legerit. Nam in toto illo agit de modo sequendi dictamen conscientiae sine lapsu proprio, et sine aliorum offensione, sumpta occasione a controversia quæ tunc erat inter Judæos et gentes ad fidem conversos, circa legalium observationem, præsertim in usu ciborum prohibitorum in lege veteri; unde in principio sic incipit: *Infirmum in fide assumite, non cum disceptationibus cogitationum*: ubi *infirmum in fide*, videtur vocare Judæum jam credentem in Christum, nondum tamen satis instructum de cessatione legis, qui dici potest infirmus in doctrina fidei, vel quia aliquid in ea ignorabat, vel quia per errorem habebat timorem, vel scrupulum conscientiae, quia putabat sibi non licere quod jam non erat sibi prohibitum. Et de illo sic infirmo subdit Paulus: *Qui infirmus est, olus manducet*; id est, abstineat juxta legem, unde consequenter dicit inferius: *Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil commune (id est, prohibitum, vel immundum) per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.* Et postea monens Christianos gentiles, qui sciebant et credebant legem jam non obligasse, ut sua bona conscientia uterentur, sine offenculo infirmorum fratrum, adjungit: *Omnia quidem sunt munda, sed malum est homini qui per offenculum*

manducat. Ac tandem pro gentibus concludit : *Tu fidem habes? penes te ipsum habes coram Deo.* Pro Judæis vero : *Qui autem discernit* (id est, quosdam cibos reputat mundos, et alios immundos) *si manducaverit* (utique immundos), *damnatus est, quia non ex fide*; id est, non secundum conscientiam : et tunc subjungit : *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.* Constat ergo nomine fidei conscientiam significasse; et significatio derivata est ex illa, qua fides pro fidelitate sumitur : nam operari contra conscientiam, videtur esse infidelitas quædam moralis, seu practicum mendacium; et e converso, qui secundum conscientiam operatur, fideliter et veraciter se gerit. Atque hoc modo altera particula *non ex fide*, non solum contrarie, sed etiam negative, ut sonat, accipi potest, quia tenemur non solum non agere contra conscientiam, sed etiam non operari, nisi ex certa conscientia; unde qui sine illa, vel cum conscientia dubia operatur, eo ipso male agit, propter periculum cui se exponit. Et hæc expositio communior est Patrum, præsertim Chrysostomi et Græcorum in Paulo, et Anselmi, et habetur etiam in Commentariis Ambrosii, et magis probat eam D. Thomas.

18. *Ad secundum testimonium ex epistola ad Titum eodem numero secundo allatum.* — *Ad primam et secundam rationem respondetur.* — *Ad rationem Gregorii.* — Ad secundum testimonium ex Epist. ad Tit. 1, respondetur Paulum loqui de operibus quæ infideles, ut infideles sunt, operantur. Dixerat enim fideles non debere intendere fabulis et mandatis hominum aversantium se a veritate. Quod clare intelligit, quando mandata ex tali errore procedunt, nam statim capite tertio admonet fideles omnes obedire principibus et potestatibus, licet tunc essent infideles, ut statim indicat, et ad Romanos 13. Item Petrus, 1 epist., cap. 2, servis præcipit obedire dominis, etiam discolis, utique quatenus possunt non male præcipere. Cum ergo Paulus ait *non esse attendendum mandatis hominum aversantium se a veritate*, intelligit quando aliquid secundum illam aversionem præcipiunt; ergo in eodem sensu subdit : *Omnia munda mundis; coinquinati autem et infidelibus nihil est mundum*, quando, scilicet, secundum suam sectam et pravum errorem operantur; et ideo addit : *Sed inquinata est eorum mens, et conscientia.* Sicut etiam non sunt omnia munda mundis, nisi formaliter, id est, quando munda conscientia, et ex illa operantur. Atque ita expo-

suit Hieronymus ibi; et D. Thomas ibi, et ad Rom. 14, in fine, atque etiam Augustinus, 31 contra Faustum, cap. 4. Alter vero locus Pauli : *Sine fide impossibile est placere Deo*, præcipue intelligitur de persona, quæ non potest esse grata Deo, neque non aversa ab illo, sine fide. Si vero extendatur ad singula opera, intelligitur opera sine fide facta non placere Deo in ordine ad meritum gloriæ, neque ad veram justitiam consequendam. Rationes denique pro illa opinione factæ nullius momenti sunt. Ad primam enim nego non posse infidelem diligere aliquo modo Deum propter se, ut auctor esse naturæ, ut in sequentibus ostendemus. Nego item illum amorem esse necessarium ad bonam operationem, ut contra Gregorium statim dico. Ad secundam vero, dicitur esse gratis excogitatum, et sine fundamento, quia Deus de se nemini negat auxilia consentanea naturæ, sed solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Præsertim quia, ut infidelis ducatur ad fidem, sæpe expedit ut habeat congrua auxilia, quibus aliquid in ordine ad illum finem operetur, quod esse debet bonum et non malum, ut constat.

19. Ad rationem Gregorii responsio patet ex probationibus nostræ assertionis. Ostensum est enim actum moralem viribus naturæ factum posse habere bonum finem intrinsecum; nam hic est idem, quod objectum actus propter se intentum; potest autem tale objectum esse intentum propter solam honestatem. Ostensum etiam est posse non habere malum finem extrinsecum, quia hoc pendet ex intentione operantis, quæ libera est, et potest illam non habere, neque formalem, ut per se patet, neque habituales, quia potest vel non præcessisse talis intentio mali finis, vel, licet præcesserit, potest non influere in actum præsentem, imo per illum interrumpi. Sicut in homine justo, qui prius habuit voluntatem operandi semper propter Deum, et postea peccat venialiter, tale peccatum non refertur in Deum virtute prioris intentionis, sed potius per illud interrumpitur; ita ergo e converso accidere potest in bono opere præsentem respectu pravæ intentionis universalis præcedentis. Neque etiam ille actus erit malus ex defectu relationis ad bonum finem ultimum, quia esto nec formaliter, nec virtute referatur ab operante, refertur (ut ita dicam) naturaliter, id est, actus ipse honestus natura sua tendit in Deum, et hoc sufficit ut actus sit honestus. Quia nec ex natura rei est necessaria alia re-

latio operantis per actum præsentem vel præteritum; nec etiam est specialiter præcepta. Nam quod Paulus dixit 1 Cor. 10 : *Omnia in Dei gloriam facite*, vel est consilium, vel impletur faciendo opus de se tendens in gloriam Dei, saltem ut est auctor naturæ, quale est omne opus ex objecto honestum, etiamsi fortasse operans hoc ipsum ignoret, quia naturalis relatio non requirit cognitionem operantis, quia non est nisi intrinseca habitudo, et quasi innatus appetitus ejusdem actus.

20. *Quæ Gregorius in contrarium urgebat, dissolvuntur.* — Neque contra hoc urgent probationes Gregorii. Ad primam enim, simpliciter negatur objectum honestum propter se amatum, eo ipso quod ab operante non refertur ad ulteriorem finem, amari ut ultimum finem, sed solum sequitur amari proxime propter seipsum, quod potest sine peccato et sine deceptione fieri circa objectum creatum, quatenus per se honestum est et rationali naturæ conveniens; ut autem hoc magis declararetur, adverte duobus modis posse finem dici ultimum, negative, scilicet, et positive. Priori modo dicitur ultimus, quando ita sistit actus in tali objecto, ut non ultra tendat in verum ultimum finem, qui est DEUS, non solum per relationem formalem, vel virtuales operantis, verum etiam nec per naturalem tendentiam ipsius operis. Et hoc modo potest peccatum veniale dici sistere in suo objecto, tanquam in ultimo fine, saltem ipsius operis, quia talis actus nullo modo tendit in Deum, nec est ordinabilis in ipsum ut in ultimum finem, quod de bono opere dici non potest, ut declaratum est. Alio modo dicitur ultimus finis positive, quia non solum ipse non refertur in alium, sed omnia referuntur in ipsum, et hoc modo intendere objectum creatum ut ultimum finem, turpe est et grave peccatum : hoc tamen multo minus convenit actui morali, qui versatur circa objectum honestum propter seipsum, quia ex vi talis actus nec diligitur super omnia, neque etiam alia omnia diliguntur propter ipsum, ut facile constat ex ordinario modo operandi. Si autem contingeret talem relationem addi ab ipso operante, tunc actus fieret malus; nimirum si aliquis ita amaret objectum creatum, etiam honestum, tanquam summum bonum, et in illo ultimum finem constitueret. Quod in ipsis etiam virtutibus moralibus pravum est, ut recte docet Augustinus, libro decimo nono de Civitat., capit. vigesimo quinto, et serm. 43 de Verbis Apost., capit. 7. Quibus locis reprehendit Stoicos tan-

quam superbos et elatos, eo quod in suis virtutibus moralibus, seu in seipsis secundum rationem operantibus, suam beatitudinem constituerent, contempto summo bono quo solo beati esse possunt : et ideo dicit eorum virtutes non fuisse veras virtutes, sed potius vitia, quia inordinate suos actus et eorum objecta diligebant. Hic autem modus constituendi ultimum finem in objecto honesto non contingit ex eo solum quod propter se diligitur, nam revera ita diligibile est secundum rectam rationem, ut idem Augustinus tradit lib. 83 Quæstionum, quæst. 30 et 31; sed necesse est ut adjungatur actus quo vel excludatur relatio ad ulteriorem finem, vel quo bonum illud æstimetur, et ametur tanquam summum, et sufficiens ad propriam beatitudinem, omni alio superiori contempto. At vero si talis actus non intercedat, et bonum virtutis propter se simpliciter ametur et fiat, prout ratio dicit, intrinsece includit quasi naturalem habitudinem ad Deum ultimum finem, ut dictum est, et bene Augustinus dicta quæstione trigesima.

21. *Ad confirmationem.* — Et hinc etiam patet responsio ad confirmationem ultimam; negatur enim sequela, scilicet, posse quodlibet bonum creatum diligi propter se, sine aliqua culpa; sunt enim multa objecta creata quæ per se spectata non sunt honesta, ac subinde nec propter se diligibilia, ideoque inordinatum est talia propter se diligere, et hujusmodi sunt fama, divitiæ, et cætera. Neque in hoc fit recte comparatio inter bona creata inter se collata, vel cum Deo : quia licet in gradu bonitatis (ut sic dicam) magis distet quodlibet bonum creatum ab increato quam ab alio creato, nihilominus, in ratione boni honesti, et propter se diligibilis, majorem convenientiam habet aliquod bonum creatum cum Deo, quam cum alio bono creato : et ideo potest honeste diligi propter se unum bonum creatum, et non aliud, etiamsi neutrum possit diligi ut ultimus finis simpliciter et positive, seu super omnia, quia hoc est proprium boni increati.

CAPUT VII

DE OPERIBUS INFIDELIUM QUID AUGUSTINUS SENSERIT?

1. *Ex variis locis Augustini ostendi videtur ipsum putasse omnia infidelium opera esse peccata.* — Multi et graves auctores affirmant Augustini sententiam fuisse, nullum opus bonum morale posse bene et honeste fieri sine fide,